

Rumeli

RUMELİ İSLÂM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية | Rumeli Journal of Islamic Studies

ISSN: 2564-7903 • Yıl / Year: 4 • İlkbahar / Spring: 2021 • Sayı / Issue: 7

RUMELİ

İslâm Araştırmaları Dergisi

مجلة للبحوث الإسلامية

Journal of Islamic Studies

Yıl | Year: 4 - Sayı | Issue: 7 - 2021 Nisan | 2021 April

EZANA İCABET İLE İLGİLİ RİVAYETLERİN TAHLİLİ

Analysis of Narrations Related to the Acceptance of Ezan [Call to the prayer]

Fatih ÇİMEN

Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Dr. Kırklareli University Faculty of Theology,
Department of Basic Islamic Studies
fatihcimen77@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-6098-3374

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Date Received: 11 Eylül 2020 / 11 September 2020
Kabul Tarihi / Date Accepted: 02 Mart 2021 / 02 March 2021
Yayın Tarihi / Date Published: 30 Nisan /30 April 2021
Yayın Sezonu / Publishing Date Season: Nisan / April

Atıf / Citation: Çimen, Fatih. "Ezana İcabet İle İlgili Rivayetlerin Tahlili". Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi 7 (Nisan 2021): 51-69.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <https://rumeli.trakya.edu.tr/> | <https://dergipark.org.tr/rumeli>

mail to: rumelislam@trakya.edu.tr

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Tekirdag Namık Kemal University, Faculty of Theology, Tekirdag, 59100 Turkey.
Bütün hakları saklıdır. / All right reserved

EZANA İCABET İLE İLGİLİ RİVAYETLERİN TAHLİLİ

Öz

İslâm'ın en büyük sembollerinden biri olan ezan, Müslümanlara namaz vaktinin başlangıcını ilan ve namazlarını eda etmeleri için bir çağrı anlamı taşıdığı gibi, bütün insanlığı İslâm'a daveti de ifade etmektedir. Bununla birlikte sözlerine bakıldığında ezanın, dinin inanç ve amele dair esaslarını da özetlediği görülmektedir. Bu yönüyle dikkate alındığında ezanın, İslâm'ın temelini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Daha birçok yönüyle İslâm'ın mukaddesâtı arasında yer alan ezanın, gerek okunuşu esnasında gerek okunduktan sonra ne şekilde hareket edileceğine dair hadis kaynaklarında rivayetler bulunmaktadır. Ezana dair farkındalık oluşturmak amacıyla kaleme alınan bu çalışmada, ezanın önemine dikkat çekilmekle birlikte, ezana icabet ve bu icabetin keyfiyeti ile ilgili *Kütüb-i Sitte* başta olmak üzere hadis kaynaklarında yer alan konuyla ilgili rivayetlerin isnad, metin ve hüküm açısından tahlili yapılmıştır. Bu analizler bağlamında gerek ezana icabet gerek icabetin keyfiyetine dair varid olan rivayetlerin genellikle sahih hadislerden oluştuğu görülmektedir. Ayrıca rivayetlerin tahlili bağlamında Hz. Peygamber'in ezana icabeti önemseydiğini, dolayısıyla ibadet değeri taşıdığını söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Ezan, İcabet, İsnad, Metin, Tahlil, Rivayet, Müezzin.

Analysis of Narrations Related to the Acceptance of Ezan [Call to the prayer]

Abstract

Azan (The call to the prayer), one of the most significant symbols of Islam, is a call to Muslims to declare the beginning of prayer time and perform their prayers, and also expresses an invitation to Islam for all humanity. Moreover, if the words of Azan are analyzed it is seen that the adhan summarizes the principles of religion and faith. From this point of view, it is possible to say that it forms the basis of Islam. There are narrations in the hadith sources about how to recite the azan, which is among the sacred features of Islam, during and after its recitation. In this work which is written in order to create an awareness of azan, besides drawing attention to the significance of azan; in terms of acceptance of azan and the quality of this acceptance, the narrations taking place in particular Kutub Sitta and other hadith resources which is relevant to the topic is analyzed in terms of relevance, context and verdict. In this context, it is possible to say that almost all of the narrations regarding to compliance to azan as well as to its quality is valid. In addition to that Prophet Muhammad (pbuh) pay attention to the compliance with azan, and hence it is possible to say that it has a value of worship.

Key Words: Azan, Ijabah (Acceptance), Isnad, Text, Analyzed, Rumor, Muazzin.

Giriş

Ezan, sadece günün belli vakitlerinde farklı makamlarda okunan bir sesleniş değildir. Ezanın, Allah Teâlâ'nın insanoğluna yüklediği en önemli sorumluluk olan namazın yerine getirilme vakitlerini ilan etmesi, zamanın hızla ilerlediğini dolayısıyla da insanın yaratıcıya karşı sorumluluklarını yerine getirme konusunda acele etmesini hatırlatması yanında kâinatı yaratan ve içindekilere hayat verip rızıklandıranın Allah olduğunu, böylece yaratıcıyı her an zihinde tutarak insana kulluğunu hatırlatması ve sadece Müslümanlara değil, aslında bütün insanlığı Allah Teâlâ'ya yönelmeye ve İslâm'a girmeye çağırması gibi birçok işlevi bulunmaktadır. Bu hususlar dikkate alındığında ezanın Müslüman üzerindeki etkisi kaçınılmazdır. Ancak bütün bu özelliklerine rağmen ezanın, Müslümanlar üzerinde ne kadar etkili olduğu veya Müslümanların ezana karşı ne derece duyarlı oldukları tartışmalıdır.

Ezana dair ülkemizde gerek yüksek lisans tezi gerekse makale düzeyinde çalışmalar yapılmıştır. Tezlerin kahir ekseriyetini ezanın musikî boyutuna dair yapılan çalışmalar oluşturmaktadır. Makale türü çalışmalarda ise farklı olarak ezanın Türkçe okunması gibi konular ele alınmaktadır. Konuyla ilgili rivayetlerin ele alındığı az sayıda çalışmada ise ezana icabet ile ilgili rivayetlere değinilmemiştir.¹ Ancak burada Ömer Özpinar'ın *Ezanı Anlamak* adıyla kaleme aldığı eserini özellikle zikretmek gerekmektedir. Özpinar eserinde ezanı, tarihçesi, kelime anlamları, ezana saygı, ezan ve namaz bütünlüğü, hayattaki yeri gibi daha birçok açıdan ele almakta ve detaylı bilgiler vermektedir. Özpinar eserinde, ezana icabet konusuna da değinmekte ve şöyle demektedir:

...Kutsî çağrının ulvî hakikatleri ifade eden kelimelerini duyduğumuzda, onun üzerimize bir rahmet tülü gibi serdiği nurlu atmosferden istifade edebilmek için ezana yönelmek ve müezzine icabet etmek gerekmektedir... Ezanın ilk kelimeleri ufukta yankılanmaya başladığı anda mümin, kendini toparlayacak, kulağından çok gönlünü ona açacaktır. Huzur, huşu, kabul ve dua ile ezanı dinleyecektir. Bu hâl üzere Hz. Peygamber'in öğrettiği şekilde müezzine icabet edecek, sözlerini tekrar edecek, adeta onunla konuşacak ve ezanı yaşayacaktır.²

Ezana icabetle ilgili rivayetlerin tahliline geçmeden önce ezanın sözlük ve terim anlamının yanı sıra tarihçesine dair bilgiler konunun zihin dünyasında şekillenmesi adına önem arz etmektedir.

1. Sözlük ve Terim Anlamı

Ezan, sözlükte "bildirmek, duyurmak, çağrıda bulunmak, ilân etmek" anlamlarına gelmektedir.³ Nitekim "Hacc-ı ekber gününde Allah ve resûlünden bütün insanlara bir bildiridir: Allah ve resulü, Allah'a ortak koşanlardan uzaktır..." âyetinde ezan kelimesi, bildiri ve ilân anlamında kullanılmıştır.⁴ Dini bir terim olarak "Müslümanlara, farz namazların eda vaktinin geldiğini, sözleri Allah Resûlü (s.a.s) tarafından belirlenmiş ve kendine hâs okunmuş şekilleriyle bildiren ilan" anlamına gelmektedir.⁵

2. Tarihçesi

İslâm'ın beş temel esasından biri olan namaz, Mekke döneminde farz kılınmış, ancak namazlar için ezan okunma uygulaması hicretten sonra Medine döneminde başlamıştır.⁶ Bunun nedeni Mekke döneminde ezan için uygun ortamın henüz oluşmamasıdır. Hicretten sonra Medine'de yerleşik düzene geçilmesiyle birlikte namazlar da düzenli ve daha kalabalık cemaatlerle eda edilmeye başlanmıştır. Bu durum beraberinde hem namaz vakitlerinin başlangıcını bildirme, hem de namaz için mescitte toplanmaya davet etme ihtiyacını getirmiştir. Nihayetinde "es-salah es-salâh" şeklinde o güne kadar yapılagelen çağrının yerine nasıl bir uygulamanın yapılacağı konusu, Allah Resûlü (s.a.s) tarafından müzakereye açılmıştır. Bu müzakerelerde sahâbe tarafından, ateş yakılması, boru üflenmesi, nâkûs

¹ Musa Bilgiç, *Buhârî'nin El-Câmiu's-Sahîh'indeki Ezanla İlgili Rivayetlerin Hadis Tekniği Ve Yorumu Açısından Değerlendirilmesi*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007); Hüseyin Vuruşkan, "Ezan Duası Hadisinin Senet ve Metin Değerlendirmesi", *Adıyaman Üniversitesi İslami Bilimler Fakültesi İslami İlimler Araştırmaları Dergisi*, 2, (Mayıs, 2019), 181-216.

² Ömer Özpinar, *Ezanı anlamak*, (Ankara: Diyanet İleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 72.

³ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn İbn Manzûr, *Lisâni'l-Arab*, (Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.), 1/ 51.

⁴ Tevbe 9/3. Diyanet İşleri Bakanlığı, *Kur'ân-ı Kerim Mealî*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 186. Ezan kelimesinin ilan anlamında kullanıldığı diğer ayetler için bk. Yusuf 12/70; Araf7/44.

⁵ Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed Cürcanî, *et-Ta'rifat*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1403/1983), 16; Ebü Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Aynî, *Umdetül-kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, ts.),5/ 102.

⁶ Aynî, *Nühübü'l-efkâr fi tenkîhi mebâni'l-ahbâr fi Şerh-i Meâni'l-âsâr*, thk. Ebü Temîm Yâsir, (Katar: Vizâretü'l-evkâf, 1429/2008), 3/11.

çalınması⁷ ve bunun gibi birtakım teklifler ileri sürülmüşse de, bunlar diğer inanç mensuplarının uygulamalarına benzemesi sebebiyle kabul görmemiştir.⁸

Namaza çağrının nasıl uygulanacağı konusundaki müzakereler devam ederken bir gün Abdullah b. Zeyd b. Sa'lebe (r.a) rüyasında namaza çağrı için bugünkü kullanılan ezanı okuduklarını görmüş ve hemen Allah Resûlü'ne (s.a.s) gelerek gördüğü rüyasını anlatmıştır. Abdullah b. Zeyd b. Sa'lebe'nin rüyasında gördüğü ezan, Allah Resûlü (s.a.s)'ne de Cabrâil (a.s) tarafından bildirilince Allah Resûlü (s.a.s), Bilal'e (r.a) ezanın ve kâmetin uygulama şeklini öğreterek okumasını emretmiştir.⁹ Böylece ilk defa Bilâl-i Habeşî'nin Neccaroğulları'ndan bir kadına ait olan yüksek bir evin üstüne çıkarak sabah namazı için okuduğu ezan,¹⁰ hicretin I. (M. 622) veya bir rivayete göre II. (M. 623) yılında meşru kılınmıştır.¹¹

3. Ezana İcabet ile İlgili Rivayetler

Ezana icabet veya ezan okunduğunda nasıl hareket edileceği konusu, teabbudî bir meseledir. İslâm'da teabbudî olan hususlarda doğru uygulamanın yapılabilmesi, haklarındaki naslardan hareketle mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla ezana nasıl icabet edileceğinin belirlenmesi, bu konudaki delillerin mevcudiyetine ve bununla birlikte bu delillerin sıhhat durumlarının tetkik edilmesine bağlıdır. Kur'ân'da Cuma namazı için okunan ezan dışında konuyla ilgili bir ayet bulunmamaktadır.¹² Sair vakit namazları için okunan ezana icabet ve bu icabetin keyfiyetine dair sünnetten deliller ise hadis kaynaklarında bulunmaktadır. Aşağıda konuyla ilgili rivayetlerin isnad ve metin analizleriyle birlikte, bu hadislerden çıkarılan hükümlere de temas edilecek ve böylece dînî açıdan önem arz eden bu konuda bir farkındalık oluşturulmaya çalışılacaktır. Söz konusu rivayetler, ezana icabeti emreden ve ezana icabetin keyfiyeti ile ilgili olmak üzere iki başlık altında ele alınacaktır.

3.1. Ezana İcabeti Emreden Rivayetler

Ezanın işitilmesi durumunda müezzinin tekrar edilmesini emreden rivayetler, Buhârî'nin (ö. 256/870) *Sahîh*'i başta olmak üzere *Kütüb-i Sitte*'nin tamamında ve diğer hadis kaynaklarında yer almaktadır. Söz konusu rivayetin Buhârî'deki isnad ve metni şöyledir:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُسُفَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَزِيدَ اللَّيْثِيِّ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: إِذَا سَمِعْتُمُ النَّدَاءَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ الْمُؤَذِّنُ

(Buhârî dedi ki:) Bize Abdullah b. Yusuf'tan, o, Mâlik'ten, o, İbn Şihâb ez-Zührî'den, o, Atâ b. Yezîd el-Leys'ten, o da Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet etmiştir. Ebû Saîd el-Hudrî demiştir ki: Allah Resûlü (s.a.s) şöyle buyurdu: "Ezani işittiğiniz zaman siz de müezzinin dediğini söyleyin."¹³

Yukarıdaki rivayete bakıldığında ezanın duyulması durumunda, müezzinin sözlerinin tekrarlanması gerektiği Allah Resûlü (s.a.s) tarafından açık bir şekilde emredilmektedir. Ezan okunduğunda müezzinin söylediklerinin tekrarlanmasını emreden rivayetlerin farklı

⁷ Nâkûs; Hıristiyanlarca şimdiki çan yerine kullanılan üzerine bir çomakla vurularak ses çıkarılan tahta parçasıdır. Müslim, "Salât" 1; Ebû Bekr Muhammed İbn Huzeyme, *Sahih*, thk. Mustafa el-Azamî, (Beirut: Mektebetü'l-İslâmî, 1423/2003), 1/188.

⁸ Buhârî, "Ezan" 1; Müslim, "Salât" 1; İbn Huzeyme, *Sahih*, I, 188. Abdurrahman Çetin, "Ezan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 12/36-38.

⁹ Buhârî, "Ezan" 1, 2; Müslim, "Salât" 1, 2; İbn Huzeyme, *Sahih*, I, 188; Ebû Dâvûd, "Salât" 27; Tirmizî, "Salât" 25; İbn-i Mâce "Ezan" 1; Nesâî, "Ezan" 1. Ezan ile ilgili geniş bilgi için bk. Musa Bilgiç, *Buhârî'nin el-Câmiu's-Sahîh'indeki Ezanla İlgili Rivayetlerin Hadis Tekniği ve Yorumu Açısından Değerlendirilmesi*.

¹⁰ Ebû Dâvûd, "Salât" 33.

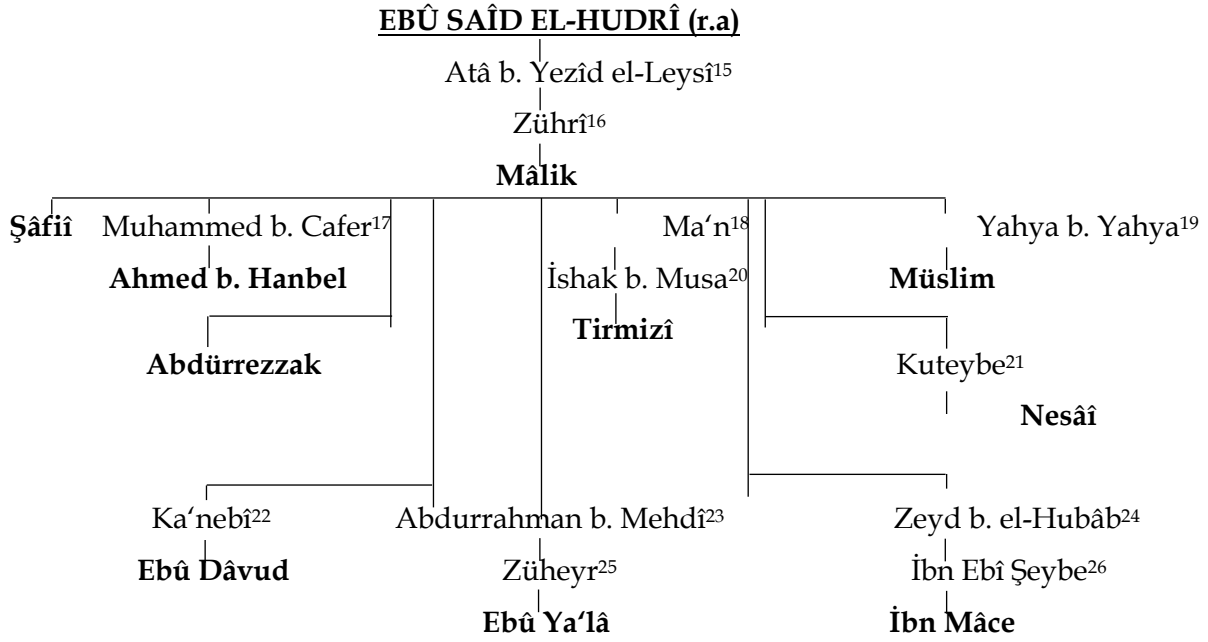
¹¹ Abdurrahman Çetin, "Ezan", 12/36-38. Ezanın tarihçesi için ayrıca bk. Özpınar, *Ezani Anlamak*, 25-36.

¹² Cuma, 69/9.

¹³ Buhârî, "Ezân" 7.

lafızlarla yerine nakledilen birçok tariki bulunmaktadır. Yukarıda Buhârî'nin rivayet ettiği lafızlarla hadis, Mâlik, Şâfiî, Abdürrezzâk, Ahmed b. Hanbel, Müslim, Ebû Ya'lâ ve Taberânî'nin eserleriyle *Sünen-i Erbaa'* da yer almaktadır.¹⁴

Yukarıda isimleri zikredilen kaynaklardaki rivayetlerin metinleri, Buhârî'nin *Sahîh'*inden naklettiğimiz metin ile birebir aynıdır. Sadece İbn Mâce'nin *Sünen'i* ile Abdürrezzak es-San'ânî'nin *Musannef'*inde ما مثل ibaresi, كما şeklinde zikredilmektedir. Bununla birlikte her iki kelime de aynı anlamı ifade etmektedir. Buhârî'nin rivayet ettiği metin esas alınarak zikrettiğimiz hadisin râvi ve tariklerini gösteren isnad şeması şöyledir:

On bir farklı kaynak esas alınarak oluşturulan isnad şemasında da görüldüğü üzere söz konusu rivayetin biri sahâbî, biri tâbiî olmak üzere toplamda yirmi yedi râvisi

¹⁴ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes, *Muvattâ*, thk. Mustafa el-Azamî, (Birleşik Arap Emirlikleri: Müessesetü Zâyid b. Sultan, 1424/2004), 2/91; Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *Müsned*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1400/1980), 33; Abdürrezzak es-San'ânî, *Musannef*, thk. Habîbürrahman el-Azamî, (Hindistan: el-Meclisü'l-İlmî, 1403/1983), 1/478; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb Arnaûd, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1419/1999), 18/73; Müslim, "Salât" 7; İbn Mâce, "Ezan", 4; Ebû Dâvud, "Salât", 36; Tirmizî, "Salât", 43; Nesâî, "Ezan" 33; Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali b. el-Mevsilî, *Müsned*, thk. Hüseyin Selim, (Dumaşk: Dâru'l-Mem'mûn, 1404/1984), 2/406; Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, thk. Hamdi b. Abdülmecid, (Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, ts.), 20/194.

¹⁵ Ebû Hâtım Muhammed b. Hibbân, *es-Sikât*, thk. Şerefüddin Ahmed, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1394/1975), 5/200; Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980), 20/123.

¹⁶ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, thk. Muhammed Avvâme, (Beyrut: Dâru'r-Raşîd, 1406/1986), 506.

¹⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/50; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 25/5.

¹⁸ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/181; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 542.

¹⁹ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 598.

²⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2/480; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 103

²¹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/20; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 23/523.

²² İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/353; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 323; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 16/136.

²³ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 351; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 16/430.

²⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 10/40.

²⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/256; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 217.

²⁶ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 320.

bulunmaktadır. İsnad şemasında bulunan râvilerin, ricâl kaynaklarından yapabildiğimiz araştırma neticesinde tamamı hakkında sika olduklarını söylemek mümkündür. Hülâsa, söz konusu rivayetin anlam ve lafız bütünlüğü muhafaza edilerek rivayet edildiği ve sahih derecesinde olduğu görülmektedir.

Ahmed b. Hanbel ve Taberânî'den Muâz b. Enes tarikiyle gelen metinlerde ise diğerlerinde nazaran bazı farklılıklar mevcuttur. Her ikisinden gelen rivayetin isnad ve metnini gösteren tablo şöyledir:

Taberânî → Bekr b. Sehl ed-Dimyâti ²⁷ → Muhammed b. Ebu's-Serîd ²⁸ → Rişdîn ²⁹ → Zebbân b. Fâyid ³⁰ → Sehl b. Muâz ³¹ → Muâz b. Enes → Allah Resûlü (s.a.s)	Ahmed b. Hanbel → Hasan → İbn Lehîa → Zebbân b. Fâid → Sehl b. Muâz → Muâz b. Enes → Allah Resûlü (s.a.s)
إِذَا سَمِعْتُمُ الْمُؤَذِّنَ يُتَوَبُّ بِالصَّلَاةِ، فَقُولُوا كَمَا يَقُولُ "Müezzini namaza davet ederken işittiğiniz zaman siz de onun dediğini söyleyin."	إِذَا سَمِعْتُمُ الْمُنَادِيَ يُتَوَبُّ بِالصَّلَاةِ، فَقُولُوا كَمَا يَقُولُ "Müezzini namaza davet ederken işittiğiniz zaman siz de onun dediğini söyleyin."

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere Ahmed b. Hanbel'in metninde النداء kelimesi yerine المُنَادِيَ kelimesi, Taberânî'nin metninde, Buhârî'nin metnindeki النداء kelimesi yerine يُتَوَبُّ بِالصَّلَاةِ kelimesi kullanılmaktadır. Bir diğer farklılık her iki metinde de yer alan بِالصَّلَاةِ cümlesidir. Bununla birlikte söz konusu farklılıklar diğer kaynaklardan naklettiğimiz rivayetlerin metinlerine kıyasla anlam kaymasına neden olacak mahiyette değildir. Bu durumda konuyla ilgili rivayetlerin naklinde genel olarak lafız bütünlüğünün korunduğunu söylemek mümkündür.

Ahmed b. Hanbel ve Taberânî'nin Muâz b. Enes tarikiyle naklettikleri ve lafız farklılıklarının bulunduğu rivayetin isnad şeması ise şöyledir:

²⁷ Ebû Abdillâh Şemsüddîn ez-Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, thk. Ali el-Becavî, (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1382/1963), 1/345; Aynî, *Meğâni'l-Ahyâr fi Şerhi Esâmî Ricâli Meâni'l-âsâr*, thk. Muhammed Hasan Muhammed, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1427/2006), 1/114.

²⁸ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 504; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26/355.

²⁹ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 209; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 19/191.

³⁰ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 213; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9/281.

³¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 12/208.

MUÂZ b. ENES (r.a)

Sehl b. Muâz³²

Zebbân b. Fâйд³³

İbn Lehiâ³⁴

Hasan³⁶

Ahmed b. Hanbel

Rişdîn³⁵

Muhammed b. Ebu's-Serîd³⁷

Bekr b. Sehl ed-Dimyâtî³⁸

Taberânî

Taberânî'nin rivayet ettiği hadisin isnadına bakıldığında diğer rivayetinin isnadında bulunan sahâbî râvisinin ve diğer tabaka râvilerinin tamamen farklı olduğu görülmektedir. Bekr b. Sehl ed-Dimyâtî'nin dışındaki tüm râviler hakkında zayıf olduklarına dair âlimlerin çoğunluğunun cerh ifadeleri bulunmaktadır. Dolayısıyla rivayetinin isnad açısından zayıf olduğunu söylemek mümkündür. Ahmed b. Hanbel'in rivayetindeki râvilerin Hasan b. Musa dışındaki râvilerin de tamamı zayıftır. Dolayısıyla her iki rivayetinde sened açısından zayıf olduğunu söylemek mümkündür. Ancak zayıf olan râviler hakkında adalet vasfını zedeleyecek veya zabt yönünden aşırı kusur ile tenkit edilen bir râvi bulunmamaktadır. Anlam bakımından yukarıda naklettiğimiz sahih rivayetler tarafından da desteklendiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla her iki rivayetinin de hasen olarak değerlendirilmesinde bir engel bulunmamaktadır.

Ezana icabet ile ilgili daha önce zikredilen hadisin dışında, metin açısından ziyadeler bulunduran ve Müslim'in *Sahîh*'inde geçen bir diğer rivayetinin isnad ve metni ise şöyledir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ الْمُرَادِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهَبٍ، عَنْ حَبِوَةَ، وَسَعِيدِ بْنِ أَبِي أَيُّوبَ وَغَيْرِهِمَا، عَنْ كَعْبِ بْنِ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ جَبْرِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ: أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ يَقُولُ: إِذَا سَمِعْتُمْ الْمُؤَدَّنَ، فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ، ثُمَّ صَلُّوا عَلَيَّ، فَإِنَّهُ مَنْ صَلَّى عَلَيَّ صَلَاةً، صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ بِهَا عَشْرًا، ثُمَّ سَأَلُوا اللَّهَ لِي الْوَسِيلَةَ، فَإِنَّهَا مَنْزِلَةٌ فِي الْجَنَّةِ، لَا تَنْبَغِي إِلَّا لِعَبْدٍ مِنْ عِبَادِ اللَّهِ، وَأَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَنَا هُوَ، فَمَنْ سَأَلَ لِي الْوَسِيلَةَ، حَلَّتْ لَهُ الشَّفَاعَةُ

(Müslim dedi ki:) Bize Muhammed b. Seleme el-Murâdî'den, o, Abdullah b. Vehb'den, o, Hayve'den; ayrıca Saîd b. Ebî Eyyûb ve başkaları, Ka'b b. Alkame'den, o, Abdurrahman b. Cübeyr'den o da Abdullah b. Amr b. el-Âs'dan rivayet etmiştir. Abdullah b. Amr b. el-Âs, Allah Resûlü (s.a.s)'nün şöyle buyurduğunu işittiğini söylemiştir: "Müezzini işittiğinizde onun söylediğini tekrar edin. Sonra bana salavât getiririn. Çünkü bana bir defa salavât getirene Allah on defa rahmet eder. Sonra Allah'tan benim için vesileyi isteyin. Çünkü o, cennette Allah'ın kullarından birine verilecek makamdır. O kişinin ben olmamı umarım. Kim benim için vesileyi isterse ona şefaati vacip olur."³⁹

Yukarıdaki hadisin metnine bakıldığında, Allah Resûlü (s.a.s)'nün ezan okunduğunda müezzine icabet edilmesi gerektiğini, söylenen lafızların tekrarlanmasını emrettiği bir önceki rivayette olduğu gibi açıkça görülmektedir. Bunun yanında Allah Resûlü (s.a.s) ezan okunduğunda kendisine salavât getirilmesini ve kendisi adına Allah'tan vesileyi istemelerini

³² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 12/208.

³³ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 213; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9/281.

³⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 15/487 vd.

³⁵ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 209; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 19/191.

³⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 6/328 vd.

³⁷ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 504; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26/355.

³⁸ Ebû Abdillâh Şemsüddîn ez-Zehabî, *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, thk. Ali el-Becâvî, (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1382/1963), 1/345; Aynî, *Meğâni'l-Ahyâr fi Şerhi Esâmî Ricâli Meâni'l-âsâr*, thk. Muhammed Hasan Muhammed, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1427/2006), 1/114.

³⁹ Müslim, "Salât", 7.

de talep etmektedir. Ancak vesileye dair bu son talebin, ezana icabet ile ilgili değil, ezanı müteakip okunacak dua ile ilgili olduğu, ezan duasına dair rivayetlerden anlaşılmaktadır.⁴⁰ Dolayısıyla bu, ezana icabet ile ilgili hususlardan değildir. Müslim'in rivayet ettiği lafızlarla hadis, İbn Ebû Şeybe başta olmak üzere Dârimî, Tirmizî, Ebû Dâvud ve diğer bazı muhaddislerin eserlerinde yer almaktadır.⁴¹

Yukarıdaki kaynaklarda mezkûr rivayetin metinleri, Müslim'in *Sahîh*'inden naklettiğimiz metin ile hemen hemen aynıdır. İbn Huzeyme'nin *Sahîh*'inde *مَنْزِلَةٌ* kelimesi yerine *درجة*, İbn Hibbân'ın *Sahîh*'inde ise *مرتبة* kelimesi kullanılmıştır. Bu kelimelerin müterâdif oldukları malumdur. Yine Taberânî'nin *Müsned*'inde *صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ بِهَا عَشْرًا* cümlesi yerine *فَأَنَّهُ لَا يُصَلِّي عَلَيَّ أَحَدٌ إِلَّا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ بِهَا عَشْرًا* cümlesi kullanılmıştır. Bu iki cümle arasında da anlam açısından bir farklılık söz konusu değildir. Dârimî'nin *Sünen*'i ile İbn Ebû Şeybe'nin *Musannef*'inde ise metnin sadece *إِذَا سَمِعْتُمُ الْمُؤَذِّنَ، فَقُولُوا كَمَا يَقُولُ* kısmı, Tirmizî, Nesâî ve Ebû Dâvud'un *Sünen*'inde ise ilgili metnin birebir aynı rivayet edilmektedir. Dolayısıyla mezkûr hadisin rivayetinde lafız ve anlam bütünlüğünün korunduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu rivayetin râvilerini gösteren isnad şeması şöyledir:

ABDULLAH B. ÖMER (r.a)

Abdurrahman b. Cübeyr⁴²
|
Ka'b b. Alkame⁴⁴
|
Hayve⁴⁵
|
Abdullah b. Yezîd⁴⁶
|
Buhârî
|
Tirmizî

EBÛ SAÎD EL-HUDRÎ (r.a)

Atâ b. Yezîd el-Leysî⁴³
|
Zührî
|
Yunus
|
Osman b. Ömer⁴⁷
|
Dârimî

⁴⁰ Buhârî, "Ezan" 8; Ebû Dâvud, "Salât" 38.

⁴¹ Ebû Bekr Abdullâh İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, thk. Muhammed Avvâme (Cidde: Dâru'l-Kıble, ts.), 2/380; Ebû Muhammed Abdullah ed- Dârimî, *Sünen*, thk. Hüseyin Selim, (Riyad: Dâru'l-Muğnî, 1420/2000), 2/767; Ebû Dâvud, "Salât", 36; Tirmizî, "Menâkıb", 1; Nesâî, "Ezan", 37; İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/248; İbn Hibbân, *Sahîh*, thk. Şuayb Arnaûd, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1413/1993), 4/588; Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, thk. Hamdi b. Abdülmecid, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1404/1984), 1/153.

⁴² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 17/28.

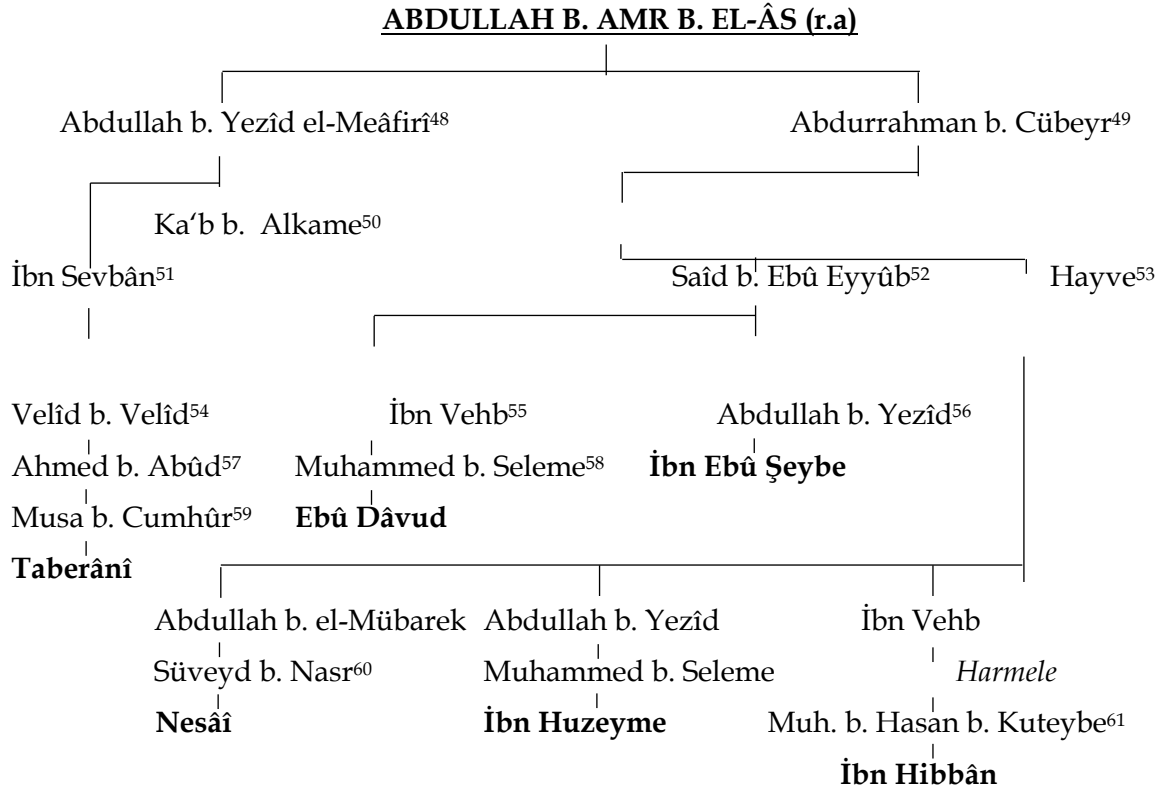
⁴³ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/200; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 20/123.

⁴⁴ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/355.

⁴⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 7/478.

⁴⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 16/320

⁴⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/451; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 19/461.

Yukarıdaki isnad şemasında görülen râvilerden üç isim dışında tamamı sikadır. Dolayısıyla bu üç râvinin bulunmadığı isnadların sahih olduğunu söylemek mümkündür. Ezana icabetle ilgili yukarıda zikredilen rivayetin isnadlarında cerhe maruz kalan üç isimden biri, Dârimî'nin senedindeki Yunus b. Yezîd b. Mişkân el-Kureşî el-Eylî (ö. 159/775), diğeri İbn Hibbân'ın senedindeki Harmele b. Yahya (ö. 243/857), üçüncüsü de Taberânî'nin senedindeki Velîd b. Velîd'dir. Ayrıca Taberânî'nin senedindeki Musa b. Cumhûr da meçhûlü'l-hâl bir râvidir.

Dârimî'nin senedinde bulunan ve hicrî 159 yılında Mısır'da vefat eden Yunus b. Yezîd hakkında kaynaklardaki bilgilere bakıldığında onun Zührî'den çokça hadis rivayet etmekle

⁴⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 16/316

⁴⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 17/28.

⁵⁰ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7:/55.

⁵¹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/ 92; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 17/12.

⁵² İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, (Hindistan: Dâiretü'l-Meârif, 1326/1908), 4/7.

⁵³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 7/478.

⁵⁴ Zehebi, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4/349.

⁵⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/346; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 16/277.

⁵⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 16/320.

⁵⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1/393;

⁵⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 25/287; Aynî, *Meğâni'l-Ahyâr*, 3/543.

⁵⁹ Musa b. Cumhûr hakkında ricâl eserlerinde herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır. Dolayısıyla meçhûlü'l-hâl olarak değerlendirilecektir.

⁶⁰ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/295; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 12/272.

⁶¹ Ebû'l-Kâsım Alî, İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, thk. Amr b. Gurâme, (Beyrut: Dâu'l-Fikr, 1415/1995), 52/317.

maruf olduğu görülmektedir. Nitekim Yunus b. Yezîd, mezkûr hadisi Zührî'den rivayet etmektedir. İbn Hibbân'ın *es-Sikât*'ında zikrettiği Yunus b. Yezîd hakkında İbn Hacer, Zührî'den rivayet ettiği hadislerde az da olsa vehme düştüğünü, diğerlerinde ise hataları bulunduğunu ifade etmektedir.⁶² Ebû Bekr el-Esrem'in de Yunus b. Yezîd'in Saîd ve Zührî'nin rivayetlerini birbirine karıştırdığını söylediği nakledilmektedir.⁶³ Yine Ahmed b. Hanbel, Yunus'un, Zührî'den rivayet ettikleri içinde münkerlerin bulunduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte Yunus b. Yezîd'in, Zührî'den rivayet edenlerin en güvenilir olduğunu ifade eden önemli cerh tadil âlimleri de bulunmaktadır. Yahya b. Maîn, Zührî'den rivayet eden güvenilir isimlerin, Mâlik, Ma'mer ve Yunus olduğunu, Evzâi, Yunus'un sika olmakla birlikte Zührî'den yaptığı rivayetlerde müsned olduğunu, Abdullah b. el-Mübarek de Yunus b. Yezîd'in Zührî'den rivayet ettiği hadislerin sahih olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Nesâi ve Ebû Zûr'a da Yunus b. Yezîd'i tevsik etmektedir.⁶⁴ Taberânî'nin senedindeki Velîd b. Velîd de Dârekutnî ve diğer âlimler tarafından münkeru'l-hadis olduğu gerekçesiyle cerh edilmektedir.⁶⁵

Âlimlerin görüşlerine bakıldığında, Yunus b. Yezîd'in genel olarak tevsik edildiği, Zührî'den rivayet ettiği hadisler konusunda Ahmed b. Hanbel, Ebû Bekr el-Esrem ve İbn Hacer tarafından özellikle Zührî'den yaptığı rivayetler hakkında cerh edildiği, buna mukabil Abdullah b. el-Mübarek, Evzâi ve Yahya b. Maîn'in ise Zührî'den yaptığı rivayetler konusunda tam aksi ifadeler kullandığı görülmektedir. Burada Yunus b. Yezîd'in cerhi tercih edilse dahi, rivayetin sahih isnadlarla desteklenmesi söz konusu olduğundan mezkûr rivayet hasen li-gayrihi olarak değerlendirilecektir. Dolayısıyla Dârimî'nin isnadının zayıf olması rivayetin genel olarak sıhhatine zarar vermemektedir.

İbn Hibbân'ın senedinde bulunan Harmele b. Yahya ise hicrî 243 yılında vefat etmiştir. O da İbn Vehb'ten çok rivayet etmekle maruftur. Nitekim Harmele, ilgili hadisi de İbn Vehb'ten rivayet etmektedir. Ebû Hâtim er-Râzî'nin "hadisleri yazılır fakat ihticâc olunmaz" şeklinde tavsif ettiği Harmele için İbn Hacer, "sadûk" ifadesi kullanmaktadır. Ayrıca onun, İbn Vehb'i ve rivayetlerini en iyi bilen kişilerden biri olduğu, İbn Adî'nin onun hakkında sorduğu soruya Abdullah el-Ferhâzânî'nin zayıf olarak cevap verdiği ifade edilmektedir.⁶⁶ Harmele, her ne kadar bazı âlimlerce cerh edilse de İbn Vehb'i ve rivayetlerini en iyi bilen biri olarak tanınmaktadır. İlgili isnatta Harmele'nin, hadisi İbn Vehb'ten aldığı dikkate alındığında söz konusu isnadın sahih kabul edilmesi isabetli görünmektedir.

Ezana icabetin emredildiği rivayetlerin, isnad ve metinleri hakkında yapılan bu analiz sonucunda ilgili hadislerin gerek isnad gerek metin açısından sahih oldukları anlaşılmaktadır. Ahmed b. Hanbel ve Taberânî tarikiyle gelen aynı anlamdaki iki rivayetin ise metin açısından sahih, isnad açısından ise zayıf oldukları, ancak sahih isnadlarla desteklendikleri için hasen mertebesine yükseldikleri görülmektedir.

3.2. Ezana İcabetin Keyfiyeti ile İlgili Rivayetler

Ezana icabeti emreden rivayetlere bakıldığında, ezan işitildiğinde müezzinin söylediği ezan lafızlarını aynen tekrarlamak gerektiği anlaşılmaktadır. Ancak bununla birlikte ezanın bazı sözlerinden sonra, tekrar yerine farklı duaların okunacağına dair rivayetler de bulunmaktadır. Ayrıca aşağıda, ezana icabetin keyfiyeti ile ilgili olduğu için tekrarın müezzin ile birlikte mi yoksa müezzinin peşinden mi yapılacağı konusundaki rivayetlere de yer verilmektedir. Ezana icabetin keyfiyetine dair Müslim'deki rivayetin isnad ve metni şöyledir:

⁶² İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 614; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/648.

⁶³ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 32/555.

⁶⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 32/551 vd.

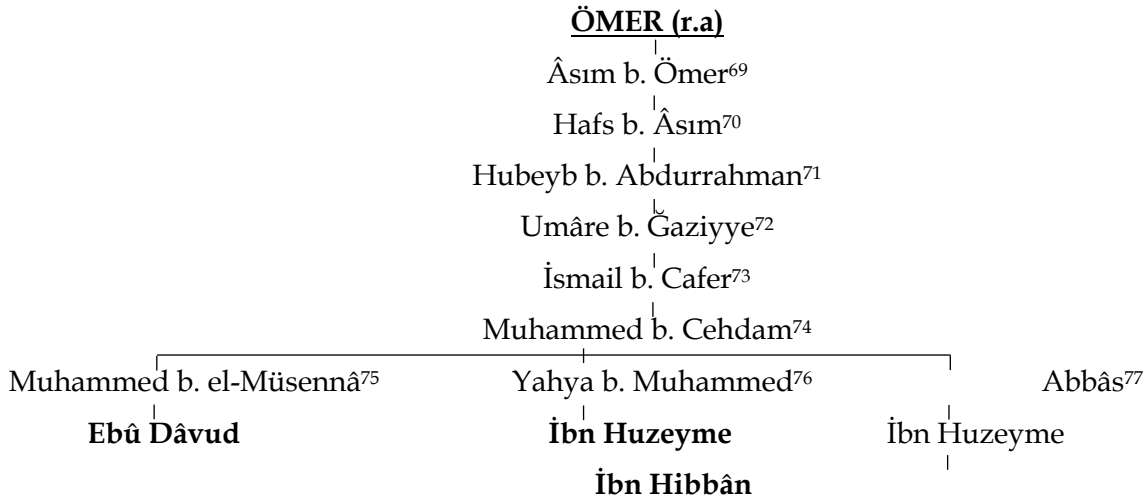
⁶⁵ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4/341.

⁶⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 5/548 vd.; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 156.

حدثني إسحاق بن منصور أخبرنا أبو جعفر محمد بن جَهْصَمِ الثَّقَفِيُّ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ عُمَارَةَ بْنِ عَرَبَةَ، عَنْ حُبَيْبِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ إِسَافٍ، عَنْ حَفْصِ بْنِ عَاصِمِ بْنِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ إِذَا قَالَ الْمُؤَدِّنُ: اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، فَقَالَ أَحَدُكُمْ: اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، ثُمَّ قَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، قَالَ: أَشْهَدُ أَنْ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، ثُمَّ قَالَ: حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ، قَالَ: لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، ثُمَّ قَالَ: اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، قَالَ: اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، ثُمَّ قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، مِنْ قَلْبِهِ دَخَلَ الْجَنَّةَ أَكْبَرُ، ثُمَّ قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، مِنْ قَلْبِهِ دَخَلَ الْجَنَّةَ

(Müslim dedi ki:) Bize İshak b. Mansûr'dan, o, Ebû Cafer'den, o, İsmail b. Cafer'den, o Umâre b. Gaziyye'den, o, Hubeyb b. Abdurrahman'dan, o, Hafs b. Âsim b. Ömer b. el-Hattâb'dan, o, babası Âsim b. Ömer'den, o da babası Ömer b. el-Hattâb'dan rivayet etti. Ömer b. el-Hattâb demiştir ki: Allah Resûlü (s.a.s) şöyle buyurdu: "Sizden biriniz kalbinden müezzin Allahu ekber Allahu ekber dediğinde Allahu ekber, eşhedü ellâ ilâhe illallah dediğinde eşhedü ellâ ilâhe illallah, eşhedü enne Muhammeden Rasûlüllah dediğinde eşhedü enne Muhammeden Rasûlüllah, Hayye ale's-salâh dediğinde lâ havle ve lâ kuvvete illâ billahi'l-azîm, hayye ale'l-felâh dediğinde lâ havle ve lâ kuvvete illâ billahi'l-azîm, Allahu ekber Allahu ekber dediğinde Allahu ekber derse, lâ ilâhe illallah dediğinde lâ ilâhe illallah dese cennete girer."⁶⁷

Yukarıdaki rivayetın metnine bakıldığında ezan okunma esnasında bütün lafızların aynıyla tekrarlanması söz konusu değildir. عَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ ve حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ sözcükleri işitildiğinde "lâ havle ve lâ kuvvete illâ billahi'l-azîm" denmesi istenmektedir. Ayrıca hadiste, söz konusu zikirleri kalben yapanların cennete girecekleri de müjdelenmektedir. Müslim'in rivayet ettiği aynı lafızlarla hadis Ebû Dâvûd, İbn Huzeyme ve İbn Hibbân'ın eserlerinde yer almaktadır.⁶⁸ Söz konusu eserlerde rivayetın metni birebir aynıdır. Sadece İbn Hibbân tarikiyle gelen rivayetinde من قلبه kelimesi bulunmamaktadır. Dolayısıyla mezkûr hadisın rivayetinde lafız ve anlam bütünlüğünün korunduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu rivayetın râvi ve tariklerini gösteren isnad şeması ise şöyledir:

⁶⁷ Müslim, "Salât" 7.

⁶⁸ Ebû Dâvud, "Salât", 37; İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/248; İbn Hibbân, *Sahîh*, 4/582.

⁶⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/233; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 286.

⁷⁰ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/152; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 172; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 7/17.

⁷¹ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 192; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 8/227.

⁷² İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/260; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 21/258.

⁷³ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/44; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 106.

⁷⁴ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/61; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 25/15.

⁷⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/111; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 505.

⁷⁶ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/269; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 596; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 31/518.

⁷⁷ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 293; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 14/222.

Yukarıdaki isnad şemasında da görüldüğü üzere söz konusu rivayetin sahâbeden sadece Hz. Ömer (r.a) tarihiyle geldiği görülmektedir. Ricâl kaynaklarından tespit edebildiğimiz kadarıyla diğer râvilerin tamamının sika olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla söz konusu rivayetin anlam ve lafız bütünlüğü muhafaza edilerek rivayet edildiği ve sahih derecesinde olduğu görülmektedir.

Ezan okunduğunda yapılacak tekrarın mahiyeti ile ilgili olarak yukarıdaki rivayette belirtilmeyen bir husus vardır ki o da sabah ezanına mahsus olarak söylenen الصلاة خير من النوم cümlesinden sonra ne söyleneceğidir.⁷⁸ Hadis kaynaklarından yaptığımız araştırma neticesinde mezkûr cümleden sonra lafzın aynısının tekrar edileceğine veya farklı bir duanın okunacağına dair bir rivayet bulunmamaktadır. Ancak bu hususta yaygın olan bir uygulama vardır ki o da الصلاة خير من النوم cümlesinden sonra صدقت وبررت denmesidir. Bu uygulamanın sünnetten bir delili var mıdır veya böyle bir uygulama caiz midir şeklinde bu konuda âlimler tarafından lehte ve aleyhte farklı görüşler ileri sürülmektedir. Konuyla ilgili bazı âlimlerin görüşleri şöyledir:

Hanefî fakihlerinden Kâsânî, الصلاة خير من النوم lafzından sonra tekrar yapılmayacağını, bunun yerine صدقت وبررت denileceğini ifade etmektedir.⁷⁹ Kâsânî bu görüşüne gerekçe olarak الصلاة خير من النوم cümlesinin, hayyealeteyn lafızları gibi insanların hafife alabileceği türden bir söz olduğunu ileri sürmektedir. Nevevî de tekrar konusunda Kâsânî ile aynı görüşü paylaşmaktadır.⁸⁰ Hanbelî fakihlerinden Merdâvî (ö. 885/1480), الصلاة خير من النوم lafzından sonra söylenen farklı duaları naklederken sahih olan görüşün صدقت وبررت demenin uygun olduğunu ifade etmektedir.⁸¹ Dolayısıyla bu husustaki yaygın görüşün Nevevî'nin de zikrettiği gibi الصلاة خير من النوم den sonra صدقت وبررت cümlesinin söylenmesi yönünde olduğu görülmektedir. Ancak daha önce de ifade edildiği üzere bu hususta bir rivayetin olduğunu söylemek mümkün değildir. Nitekim İbn Hacer (ö. 852/1449) de müezzinin hayyealeteynin⁸² dışında aynen tekrar edileceği, bunlarda ise havkâlenin⁸³ söyleneceği şeklindeki sahih rivayetlerin dışındaki haberlerin ve ziyadeliğin bir aslının bulunmadığını ifade etmektedir.⁸⁴ Merdâvî de İbn Kudâme'nin bu konuda herhangi bir rivayetin vârid olmadığını, dolayısıyla الصلاة خير من النوم lafzından sonra صدقت وبررت gibi lafızların söylenemeyeceği şeklindeki görüşünü nakletmektedir.⁸⁵ Burada şunu ifade edelim ki, fıkıh eserlerinde ezan ile ilgili konular tahlil edilirken الصلاة خير من النوم lafzından sonra صدقت وبررت şeklinde bir ifadenin söyleneceği hakkında herhangi bir rivayet zikredilmemektedir. Hakkında zayıf da olsa bir rivayetin bulunmadığı bu konuda ulemanın uygulaması muhtemelen Allah Resûlü (s.a.s)'nün ilave edilen söz konusu cümleyi tasdik etmesine mebnidir.

Konuyla ilgili bir diğer husus, ezana icabetin müezzinle beraber mi yoksa müezzinin ardından mı yapılacağıdır. Yukarıda Müslim'in Hz. Ömer tarihiyle rivayet ettiği hadiste Hz. Peygamber'in müezzinin peşinden aynı sözlerin tekrarlanması istenmişti. Hem bu hadis hem de aşağıda zikredeceğimiz rivayet, tekrarın müezzinin peşinden yapılması gerektiğini göstermektedir. Söz konusu rivayet şöyledir:

أَخْبَرَنَا فَتْيِيَّةُ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ أَبِي بَشْرٍ، عَنْ أَبِي الْمَلِيحِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ، عَنْ عَمَّتِهِ أُمِّ حَبِيبَةَ، قَالَتْ: "كَانَ النَّبِيُّ إِذَا كَانَ عِنْدِي فَسَمِعَ الْأَذَانَ يَقُولُ كَمَا يَقُولُ حَتَّى يَسْكُتَ

⁷⁸ Mezkûr cümlelerin sabah namazı ezanına mahsus olarak söyleneceğine dair rivayet için bk. Ebû Dâvud, "Salât" 28.

⁷⁹ Alâüddîn Ebû Bekir Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâ'i fi tertîbi's-şerâ'i'*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1406/1986), 1/155.

⁸⁰ Ebû Zekerîyyâ Yahyâ en- Nevevî, *el-Mecmu' Şehu'l-Mühezzeb*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 3/117.

⁸¹ Ebû'l-Hasen Alâüddîn Merdâvî, *el-İnsâf fi marifet'r-râcih mine'l-Julâf*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, ts.), 1/427.

⁸² Ezanda okunan Hayye ala's-salâh ve hayye ala'l-felâh cümlelerini ifade eden terimdir.

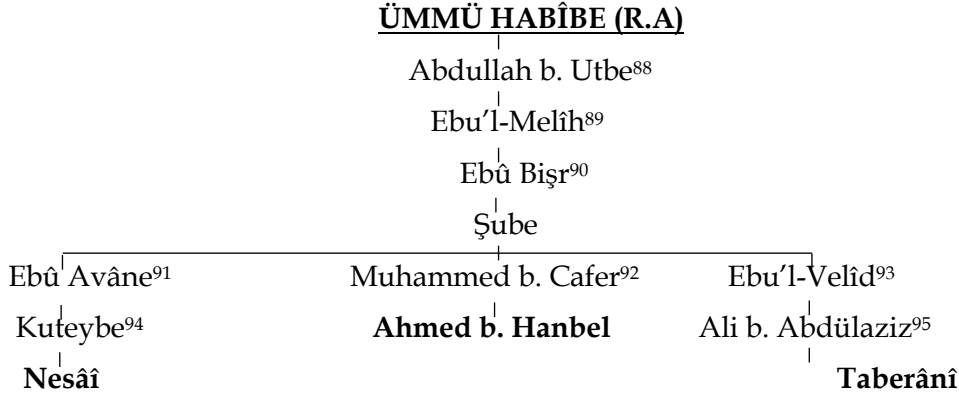
⁸³ Havkale, *عظيم* حول ولا قوة الا بالله العظيم.

⁸⁴ İbn Hacer, *et-Telhîsü'l-habîr, fi tahrîci ehâdisi'r-Râfiyyi'l-kebîr*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1989), 1/520.

⁸⁵ Merdâvî, *el-İnsâf*, 1/427.

(Nesâî dedi ki:) Bize Kuteybe'den, o, Ebû Avâne'den, o, Ebû Bişr'den, o, Ebu'l-Melîh'den, o, Abdullah b. Utbe b. Ebû süfyân'dan, o da Ümmü Habîbe'den rivayet etmiştir. Ümmü Habîbe demiştir ki: Allah Resûlü (s.a.s) benim yanımda bulunduğu müezzinin sesini duyduklarında müezzin sükût edinceye kadar onun dediğini tekrar ederdi.⁸⁶

Nesâî'in *es-Sünenü'l-kübrâ*'sından aktardığımız söz konusu rivayet, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde, İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde, Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-kebîr*'inde ve bazı hadis kaynaklarında da yer almaktadır.⁸⁷ Rivayetinin isnad şeması ise şöyledir:

Mezkûr rivayetinin isnad şemasında bulunan râvilerin tamamının sika olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla bugün camilerde karşılaşılan, ezanın başlamasıyla birlikte sessiz olarak dinlemenin ve ezanın son lafzı olan “lâ ilâhe illallah” cümlesini müezzinden önce söylemenin, sahih sünnete muhalif olduğu anlaşılmaktadır.

3.3. Ezana İcabetin Hükümü

Ezana icabeti emreden hadislerin sahih olduğu tespitinden sonra geriye bu emrin istihbâb mı yoksa vücub mu ifade ettiği meselesi kalmaktadır. Ezan okunduğunda müezzini tekrar etmek vacip midir yoksa müstehap mıdır konusunda âlimler arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Ezana icabet ile ilgili âlimlerin görüşlerine geçmeden önce, ezanın önem ve değerine dair kısa bir açıklama yerinde olacaktır.

Ezana icabet ile ilgili Kur'ân'da sadece Cuma namazı için okunan ezana icabet hakkında ayet bulunduğu daha önce ifade edilmişti. Bununla birlikte mutlak anlamda ezanın varlığına delalet eden bir ayet de Mâide suresinde bulunmaktadır. Söz konusu ayet şöyledir:

وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوءًا وَلَعِبًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ

“Siz namaza çağırduğunuz zaman onu alaya alıp eğlence yerine koyuyorlar. Bu, şüphesiz onların akılları ermeyen bir toplum olmalarındandır.”⁹⁶

⁸⁶ Ebû Abdırrahmân Ahmed Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasan Abdülmün'im, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 9/21.

⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 44/350; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 23/228; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 2/381; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, 13/63.

⁸⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 15/267; Aynî, *Meğâni'l-Ahyâr*, 2/110.

⁸⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/190; Aynî, *Meğâni'l-Ahyâr*, 3/329.

⁹⁰ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/133; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 5/5.

⁹¹ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 580.

⁹² İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/50; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 25/5.

⁹³ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 573.

⁹⁴ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/20; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 454.

⁹⁵ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 7/316.

⁹⁶ Maide, 5/58, DİB Kur'ân-ı Kerim Meali, 117.

Müslümanları namaza çağırmak maksadıyla ezan okunduğunda münafıkların ezanın sözlerini çarpıtarak yahut eğlenceye alarak onunla alay ettiklerine işaret eden Maide suresinin ilgili bu ayeti, “namaza çağırma” mânasında ezanın Kur’an’da yer aldığını göstermektedir. Fahreddin er-Râzî, bu ayetin, ezanın sırf rüya ile değil, Kur’an’ın nassı ile de sabit olduğunu gösterdiğini ifade etmektedir.⁹⁷ Dolayısıyla ezan, hem Kur’an ve hem de sünnet ile sabit olmuş dîni bir esastır. Ayrıca ayette, ezana icabet etmek yerine, hafife almak suretiyle alay konusu yapmanın münafıkların bir özelliği olduğu anlatılmakta ve bu durum akılla bağdaştırılmamaktadır. Buradan hareketle ezanı hafife almanın, Müslüman için sakıncalı bir durum olduğunu söylemek de mümkündür. Ayrıca müezzinlerin hesap günü elde edecekleri mükâfatlara dair rivayetler de ezanın önemine delalet etmektedir.⁹⁸

Ezana icabetin fikhî boyutunda ise fukahâ arasında ihtilaf, mezkûr emrin vücut mu yoksa istihbab mı ifade ettiği noktasındadır. Cumhûr bu konuda, emrin istihbab ifade ettiğini savunurken⁹⁹ Hanefiler ile Mâlikîlerden bazıları ise ezana icabetin vacip olduğunu iddia etmektedirler.¹⁰⁰ Ezana icabetin vacip olduğunu savunanlara göre ezanı işiten kişinin ezan bitinceye kadar konuşmaması, Kur’an tilaveti dâhil herhangi bir amel ile meşgul olmaması gerekmektedir. Hatta ezan okunurken Kur’an tilavetine ara vermesi gerekmektedir.¹⁰¹ Bu görüşü savunanlar, yukarıda Buhârî’den rivayet edilen “إِذَا سَمِعْتُمُ النَّدَاءَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ الْمُؤَذِّنُ” hadisini delil olarak gösterirler. Söz konusu hadisteki Allah Resûlü’nün (s.a.s) emri, aksine bir karine bulunmadığından dolayı vücut ifade etmektedir. Dolayısıyla buradaki emrin menduba veya istihbaba hamledilmesi doğru değildir.¹⁰²

Ezan okunduğunda müezzine icabetin mendup veya müstehap olduğuna dair bir karinenin bulunmadığına dair ileri sürülen bu görüşe, âlimler tarafından itiraz edilmiştir. Zira Enes (r.a) tarikiyle gelen bir rivayet, müezzine icabetin müstehap olduğuna delil teşkil etmektedir. Söz konusu rivayetin Müslim’deki isnad ve metni şöyledir:

وَحَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ سَلَمَةَ، حَدَّثَنَا ثَابِتٌ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ يُعِيرُ إِذَا طَلَعَ الْفَجْرُ، وَكَانَ يَسْمَعُ الْأَذَانَ، فَإِنْ سَمِعَ أَذَانًا، أَمْسَكَ، وَإِلَّا أَعَارَ، فَسَمِعَ رَجُلًا يَقُولُ: اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ عَلَى الْفِطْرَةِ، ثُمَّ قَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ خَرَجْتَ مِنَ النَّارِ فَتَطْرُؤُوا، فَإِذَا هُوَ رَاعِي مِعْرَى

(Müslim dedi ki:) Bana Züheyr b. Harb’den, o, Yahya b. Saîd’den, o, Hammâd b. Seleme’den, o, Sâbit’ten, o da Enes (r.a)’ten rivayet etmiştir. Enes (r.a) demiştir ki: Allah Resûlü (s.a.s) fecr doğduğu zaman baskın yapardı. Ezanı dinlerdi (ezan sesi var mı diye). Şayet ezan sesini işitirse baskından vazgeçer, değilse baskını yapardı. Bir defa Allahu Ekber Allahu Ekber diyen bir adam işitti. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.s), “fitrat üzere” buyurdu. Sonra adam Eşhedü ellâ ilâhe illallah Eşhedü ellâ ilâhe illallah dedi. Allah Resûlü (s.a.s) “cehennemden çıktın” buyurdular. Daha sonra baktılar ki adamcağız bir keçi çobanymış.¹⁰³

Müslim’in rivayet ettiği ve râvilerininin tamamı sika olan yukarıdaki rivayette, ezan okunduğu esnada Allah Resûlü’nün (s.a.s) ezanı duymasına rağmen, ezan lafızlarından farklı kelimeler sarfettiği görülmektedir. Bu durum, Allah Resûlü’nün (s.a.s) müezzine icabet emrinin vücut değil istihbab ifade ettiğini göstermektedir. Ancak Hanefilere göre bu rivayetin, müezzine icabetin vücutuna mutlak olarak delil teşkil etmesi mümkün değildir.

⁹⁷ Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1420/2000), 12/29.

⁹⁸ Buhari, “Ezan” 9; Müslim, “Zekât” 129; “Salât” 14; İbn Mâce, “Ezan” 5.

⁹⁹ Nevevî, *el-Mecmu' Şerhu'l-Mühezzeb*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 3/119; Zeynüddîn b. İbrâhîm İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, (Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.), 1/273; Aynî, *Umdetül-kârî*, 5/117.

¹⁰⁰ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 1/155.

¹⁰¹ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 1/155.

¹⁰² Aynî, *Umdetül-kârî*, 5/117-118; Kemâlüddîn Muhammed İbnü'l-Hümâm, *Fethul-Kadîr lil-âcizi'l-fakîr*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/248-249.

¹⁰³ Müslim, “Salât” 7.

Zira râvi, âdeti gereği bu olayda Allah Resûlü'nün müezzine icabetini atlayıp sadece farklı olarak yaptığı konuşmayı nakletmiş olması veya müezzine icabet emrinin bu olaydan sonra verilmiş olması da muhtemeldir. Hanefîlerin bu gerekçeleri onların hadislerin teâruzı durumunda uyguladıkları metot ile bağlantılıdır. Zira Hanefîler, iki hadis teâruz ettiğinde ilk olarak neshin varlığını kabul etmektedirler.¹⁰⁴ Dolayısıyla ezana icabeti emreden rivayet, söz konusu hadisten sonra vârid olmuş ve öncekini neshetmiş olmalıdır. Bir diğer ihtimal daha vardır ki o da, Allah Resûlü (s.a.s)'nün bu olay esnasında, icabeti râvinin duyamayacağı derecede gizli olarak yerine getirmiş olmasıdır. Abdullah b. Mesûd (r.a)'un şu ifadesi de bu görüşü desteklemektedir:

Veki' → Süfyân → Âsım¹⁰⁵ → Müseyyeb b. Râfi'¹⁰⁶ → Abdullah b. Mesûd şöyle demektedir:

"من الجفاء أن تسمع المؤذن ثم لا تقول مثل مايقول"

"Ezani işitip te müezzinin dediğini tekrar etmemen cefadır."¹⁰⁷

Abdullah b. Mesûd (r.a)'un bu sözü, müezzine icabetin vacip olduğunu desteklemektedir. Zira cefa ancak vacibin terkinden dolayı söz konusu olmaktadır. Müstehabın terk edilmesinden dolayı ise herhangi bir cefanın varlığı söz konusu değildir.¹⁰⁸ Hülasa, Hanefîlere göre Enes (r.a) tarikiyle rivayet edilen hadis, icabetin müstehab olduğuna delil teşkil edecek mahiyette değildir. Bununla birlikte râvilerinden Müseyyeb b. Râfi' nin sika olmakla birlikte İbn Mesûd'a mülâkî olmadığı, dolayısıyla rivayetin mürsel olduğu ifade edilmektedir.¹⁰⁹ Rivayetin diğer râvileri ise sikadır.

Yukarıda Enes (r.a) tarikiyle rivayet edilen hadis, müezzine icabetin müstehab olduğuna dair güçlü bir delil olarak dikkat çekmektedir. Ancak burada Hanefîlerin söz konusu rivayeti, ezana icabetin müstehap olduğuna delalet etmesi noktasında yeterli görmedikleri anlaşılmaktadır. Bununla birlikte müezzine icabetin müstehap olduğuna dair bir diğer delil, Salebe el-Kurazî'nin, Hz. Ömer zamanında Cuma namazı için toplanıldığında, müezzin ezan okurken konuştuklarını, ezan bitip Ömer hutbe için minbere çıkıp söze başladığında artık hiç kimsenin konuşmadığını, herkesin sustuğuna dair verdiği bilgidir.¹¹⁰ Bu haber de müezzine icabetin müstehap olduğuna dair cumhurun görüşünü desteklemektedir.

Sonuç

Ezan İslâm'ın en önemli sembollerinden biridir. Namaz vakitlerini Müslümanlara bildirmesi yanında bütün insanlığı İslâm'a ve Allah'a davet etmesi gibi çok önemli fonksiyonları bulunan ezanın Müslümanın hayatında önemli bir yeri bulunmaktadır. Dolayısıyla Müslümanın, günde beş vakit okunan ezana kayıtsız kalması düşünülemez. Böylesine önemli bir ibadetin uygulaması esnasında Müslümanların nasıl hareket edeceği, her ibadette olduğu gibi Allah Resûlü (s.a.s) tarafından belirlenmiştir.

Konuyla ilgili rivayetlere bakıldığında bunların bir kısmında müezzine icabet edilmesi gerektiği Allah Resûlü (s.a.s) tarafından emredilirken, bir kısmında da icabetin mahiyeti ile ilgili bilgilerin bulunduğu görülmektedir. Müezzine icabeti emreden rivayetler,

¹⁰⁴ Abdülhay el-Leknevî, *el-Ecvibetü'l-fâdila li-es'ileti'l-aşarati'l-kâmile*, thk. Ebdülfettâh Ebû Gudde, (Halep: Mektebü'l-Matbûati'l-İslâmiyye, 1404/1984), 183; İsmail Lütfi Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2012), 180.

¹⁰⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/256; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 5/35.

¹⁰⁶ Zehebî, *el-Kâşif fi marifeti men lehü rivâyetün fi'l-Kütübi's-Sitte*, ts., 2/265.

¹⁰⁷ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2/384.

¹⁰⁸ Aynî, *Umdetül-Kârî*, 5/118.

¹⁰⁹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 10/139.

¹¹⁰ Ebû İshâk eş-Şirâzî, *el-Mühezzeb fi fıkhi'l-İmâm eş-Şâfiî*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1: 216; Nevevî, *el-Mecmu' Şerhu'l-Mühezzeb*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 4/550.

Ebû Saîd el-Hudrî, Muâz b. Enes, Abdullah b. Ömer, Muâviye ve Abdullah b. Amr b. el-Âs (r.a) olmak üzere beş sahâbî tarikiyle gelmekte ve bunlardan Muâz b. Enes tariki dışında diğerlerinin sahih oldukları görülmektedir. Muâz b. Cebel tarikiyle gelen rivayetlerin senetlerindeki râviler ise birkaçı dışında âlimlerin geneli tarafından taz'if edilmektedir. Ancak râvilerdeki zayıflıkların zabt vasfına yönelik ve düşük seviyede olmaları ile diğer sahih tariklerle desteklenmiş olmaları dikkate alındığında bu rivayetlerin de hasen olarak değerlendirilmeleri mümkündür. Ayrıca Muâz b. Enes tarikiyle gelen rivayetlerde metinlerdeki lafız farklılıkları da dikkat çekmektedir. Anlam kaymasına neden olacak mahiyette olmayan bu farklılıkların söz konusu zayıf râvilerin zabt vasıflarındaki kısmî noksanlıktan kaynaklı olması muhtemeldir.

Ezana icabetin mahiyetini ihtiva eden rivayetlerin ise sadece Hz. Ömer (r.a) tarikiyle geldiği görülmektedir. Bu rivayetlerin de sahih olduğunu söylemek mümkündür. Her iki kısım hadislerin rivayetinde lafız ve anlam bütünlüğünün korunduğu da anlaşılmaktadır. Netice olarak hem müezzine icabeti emreden rivayetlerin hem de ezana icabetin mahiyetini ihtiva eden rivayetlerin isnad ve metin açısından sahih oldukları görülmüştür.

Müezzine icabeti emreden rivayetler ile ilgili olarak söz konusu emrin vücub mu yoksa istihbab mı ifade ettiği hakkında âlimler arasında ihtilaf bulunmaktadır. Hanefiler ve bazı Mâlikîler söz konusu emrin vücub ifade ettiğini, cumhûr ise müstehab olduğunu savunmaktadır. Cumhûrun, hadisteki söz konusu emrin istihbab ifade ettiğine dair delil olarak ileri sürdüğü ve Allah Resûlü'nün (s.a.s) ezanı işitmesine rağmen ezan lafızlarından farklı olarak yaptığı konuşmasının nakledildiği rivayetin sahih olduğunu söylemek mümkündür. Ancak söz konusu rivayet Hanefiler tarafından, râvinin Allah Resûlü'nün (s.a.s) icabetini aktarma gereğini duymamış olabileceği veya icabetin râvinin işitemeyeceği kadar düşük bir sesle Allah Resûlü (s.a.s) tarafından gerçekleştirilmiş olma ihtimali gibi gerekçelerle istihbaba delil olmaya elverişli görülmemektedir. Ayrıca Hanefiler, icabeti emreden rivayetlerin istihbaba delil olarak gösterilen rivayetten daha sonra varid olabileceği dolayısıyla da neshin vaki olma ihtimalini dikkate almaktadırlar.

Hanefilerin istihbaba delalet eden rivayet hakkında ileri sürdükleri argümanların, gerçekleşmesi mümkün olasılıklar olması hasebiyle dikkate alınması gereken hususlar olduğunu söylemek gerekmektedir. Ancak söz konusu rivayetdeki emrin vücub ifade ettiği kabul edildiği takdirde, bugün bu sorumluluğun Müslümanlar tarafından yerine getirilmediği de bir gerçektir. Bu durum dikkate alındığında Müslümanlar üzerine büyük bir sorumluluk yüklenmiş olacaktır. Ayrıca Hz. Ömer tarikiyle rivayet edilen hadiste de görüleceği üzere, Allah Resûlü (s.a.s) ezana kalbiyle icabet eden müminlerin cennete gireceğini ifade ederek bir nevi teşvikte bulunmaktadır. Bununla birlikte müezzine icabet edilmediği takdirde Müslümanların herhangi bir azapla tehdit edildiği bir rivayet de varid değildir. Bu durumlar dikkate alındığında ezana icabetle ilgili emrin istihbaba hamledilmesi daha isabetli görünmektedir.

Son olarak İslam'ın en önemli şiârından biri olan bu konuyu, rivayetdeki emrin vücub mu veya istihbab mı ifade ettiği tartışmalarından bağımsız olarak ele almak gerekirse, ezana icabet etmenin Müslümana sağlayacağı uhrevî kazanımlar ortadadır. Dolayısıyla ezana icabetin, Müslüman açısından fikhî hükmüyle birlikte, Allaha kulluğun ve peygamberi örnek almanın bir gereği olarak da değerlendirilmesi gerekmektedir.

Kaynakça | References

- Ahmed b. Hanbel. Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed. *Müsned*. thk. Şuayb Arnaûd. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım. 1419/1999.
- Aynî. Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn. *Umdetül-kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, ts.
- Aynî. *Nühübü'l-efkâr fî tenkîhi mebâni'l-ahbâr fî Şerh-i Meâni'l-âsâr*, thk. Ebû Temîm Yâsir, Katar: Vizâretü'l-evkâf, 1429/2008.
- Aynî. *Meğâni'l-Ahyâr fî Şerhi Esâmî Ricâli Meâni'l-âsâr*. thk. Muhammed Hasan Muhammed. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1426/2006.
- Bilgiç. Musa. *Buhârî'nin el-Câmiu's-Sahîh'indeki Ezanla İlgili Rivayetlerin Hadis Tekniği ve Yorumu Açısından Değerlendirilmesi*, İstanbul: Marmamra Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *el-Câmi'u's-Sahîh*. thk. Mustafa Dîb. 6 Cilt. Beyrut: Dâu İbn Kesîr, 3. Basım, 1407/1987.
- Cürcanî. Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed. *et-Ta'rifat*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403/1983.
- Çakan, İsmail Lütü. *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 5. Basım. 2012.
- Çetin, Abdurrahman. "Ezan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/36-38. Ankara: TDV Yayınları: 1989.
- Dârimî. Ebû Muhammed Abdullah. *Sünen*. 4 Cilt. thk. Hüseyin Selim. Riyad: Dâru'l-Muğni, 1420/2000.
- Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'ân-ı Kerim Meali*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım. 2006.
- Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Muhammed Muhyiddin. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Ebû Ya'lâ. Ahmed b. Ali b. el-Mevsilî. *Müsned*. 13 Cilt. thk. Hüseyin Selim. Dimaşk: Dâru'l-Mem'mûn, 1404/1984.
- Fahreddin er-Râzî. Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl). *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım. 1420/2000.
- İbn Asâkir. Ebü'l-Kâsım Ali. *Târîhu Dimaşk*. 80 Cilt. thk. Amr b. Gurâme. Beyrut: Dâu'l-Fikr, 1415/1995.
- İbn Ebû Şeybe. Ebû Bekr Abdullâh. *Musannef*. 21 Cilt. thk. Muhammed Avvâme, Cidde: Dâru'l-Kible, ts.
- İbn Hacer. Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn. *Takrîbü't-Tehzîb*. thk. Muhammed Avvâme. Beyrut: Dâru'r-Raşîd, 1406/1986.
- İbn Hacer. *et-Telhîsü'l-habîr fî tahrîci ehâdisi'r-Râfiyyi'l-kebîr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1409/1989.
- İbn Hacer. *Tehzîbü't-Tehzîb*, 12 Cilt. Hindistan: Dâiretü'l-Meârif, 1326/1908.
- İbn Hibbân. Ebû Hâtim Muhammed. *es-Sikât*. 9 Cilt. thk. Şerefüddin Ahmed. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1395/1975.

- İbn Hibbân. *Sahîh*. 18 Cilt. thk. Şuayb Arnaûd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Baskı. 1413/1993.
- İbn Huzeyme. Ebû Bekr Muhammed. *Sahih*. 4 Cilt. thk. Mustafa el-Azamî. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1423/2003.
- İbn Kudâme. Ebû Muhammed Muvaffakuddîn. *el-Muğnî*. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1388/1968.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed. Sünenü İbn Mâce. thk. Muhammed Fuâd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, ts.
- İbn Manzûr. Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn. *Lisânü'l-Arab*. 6 Cilt. Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.
- İbn Nüceym. Zeynüddîn b. İbrâhîm. *el-Bahru'r-râik*. Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.
- İbnü'l-Hümâm. Kemâlüddîn Muhammed. *Fethul-Kadîr lil-âcizi'l-fakîr*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Kâsânî. Alâüddîn Ebû Bekir. *Bedâi'u's-Sanâ'î fi tertîbi's-şerâi'*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım. 1406/1986.
- Leknevî, Abdülhay, *el-Ecvibetü'l-fâdila li-es'ileti'l-aşarati'l-kâmile*, thk. Ebdülfettâh Ebû Gudde.(Halep: Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 2. Basım. 1404/1984.
- Mâlik. Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes. *Muvattâ*. 8 Cilt. Thk. Mustafa el-Azamî. Birleşik Arap Emirlikleri: Müessesetü Zâyd b. Sultan, 1425/2004.
- Merdâvî. Ebü'l-Hasen Alâüddîn. *el-İnsâf fi marifet'r-râcih mine'l-hulâf*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 2. Basım. ts.
- Mizzî. Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn, *Tehzîbü'l-Kemâl*. 35 Cilt. thk. Beşşâr Avâd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980.
- Nesâî. Ebû Abdirrahmân Ahmed. *es-Sünenü'l-kübrâ*. 12 Cilt. thk. Hasan Abdülmün'im. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Nevevî. Ebû Zekeriyâ Yahyâ. *el-Mecmu' Şehu'l-Mühezzeb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Özpinar, Ömer. *Ezanı anlamak*, Ankara: Diyanet İleri Başkanlığı Yayınları. 4. Basım. 2020.
- San'ânî, Abdürrezzak. *Musannef*. thk. Habîbürrahman el-Azamî. 11 Cilt. Hindistan: el-Meclisü'l-İlmî. 2. Basım. 1403/1983.
- Şâfiî. Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs. *Müsned*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1400/1980.
- Şirâzî. Ebû İshâk. *el-Mühezzeb fi fikhü'l-İmâm eş-Şâfiî*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Taberânî. Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. 25 Cilt. thk. Hamdi b. Abdülmecid. Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 2. Basım. ts.
- Taberânî. *Müsnedü's-Şâmiyyîn*. Thk. Hamdi b. Abdülmecid. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1984.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. Sünenü't-Tirmizî. thk. Beşşâr Avvâd. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1418/1998.
- Vuruşkan, Hüseyin. "Ezan Duası Hadisinin Senet ve Metin Değerlendirmesi". *Adıyaman Üniversitesi İslami Bilimler Fakültesi İslami İlimler Araştırmaları Dergisi*, 2 (Mayıs 2019), 181-216.

Zehebî. Ebû Abdillâh Şemsüddîn. *Mîzânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*. 4 Cilt. thk. Ali el-Becâvî. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1382/1963.

Zehebî. *el-Kâşif fi marifeti men lehû rivâyetün fi'l-Kütübi's-Sitte*, 2 Cilt. ts.